सचेत्यत्र समांससमस्तत्वधो इत्यर्थः समस्तेष्वेष्विति ठक् पंचमी चिपतस्तु निर्धारणमित्यनुवर्त
ते विभागो व मेदः तत्र निर्धारणे सर्वत्र यथा कथंचित् मेदः स्य सत्त्वेन विभक्तौ गतार्थता सा मध्यान्नपत्रमे
दस्तत्रैव प्रवृत्ति विस्पाद् भेद एवेति अत्र पंचम्येवी ति धीरणा विषयत्वरूप एव पाटलि पुत्रकावेक्षि ६२
निर्धारणा विषयामाथुरा अत्तरा इति बोध्यः एवं च वृत्तिपो पादानं एव निर्धारणमतीतीरीति पुरुषो
तम इत्यादौ संबंध सामान्ये षष्ठी इत्तम निरूपिते ति समासः सिद्धिरिति तत्र स्पष्टत्वे कैपटः माधुति निरू
पत्वान्तु राकमितीपस्तु भेद त्वत इउ पद्यल त्वाणः कः च बितस्व भोवादि कागुरो स्व हलइत्प्रत्यपको
चाश्चोरादि कात्स्वपासमर्थ पेति पुस्पात् षष्ठ पवादोप अप्रमादि भिरिति लक्षणोल्पोमिति हस्वो पातोः प्र
त्वाद्यपः न स्युवेवत्तु लुप शब्देन लपसंरूपालु सप्रत्ययापीति देपत इति बोध्यं आर्धिकरणे किंचश्च
पुष्पः अस्मिति दत्तुवती अंतरंगत्वात्प्रातिपदिकार्थे एव स्यात् स्त लेनेति न स्वेवण ७ त्तो कोलइत्सणो

लुवविशेषइति लुप न द्वंद्वे किं पंचालेषु तिष्ठति जनपदे लुप् विविल्लुप समीपं च यथा कोला
ख्वेनो रितसत्र्ह नुवर्ततेतत्त्र पंचम्याविणरित्यनेन च्यास्यावाधी द्वपशापे द्वतन पाद्धिवचनां
तेन समासः वोध्यस्तु प्राप्तिस्त्वेन प्राप्ति द्वपस्यनन्द्वित्वेनेति वोध्यो नु उकतिरूपस्य कारस्ये
केत्वाप्देदनि वध्य नध्य च्याव पद्य देशुमां भवेत त्र्याह प्राप्ति द्वपमध्ये पाविति क ते त्वादि
प्राप्ति ऐरेवकारकं साचा किपापाने दैन तम्मिन्नेति भाव: पश्चपावच्छावाधिमतो: साजात्याति
पमात्मकालाच्छानोकारकमपच्छे संभवत: तथापि प्राप्तिप्राबल्येन तदावधारकोलगन्ह
णन दोषः षष्ठ पवादो पंत्वानंतर कालवर्ति त्वादिकं विवक्षार्थः प्राप्ति द्वपमध्यावर्तित्वं
वस्तु सन्नि मितं त्वाधिकपावेनेति कति तिक्त प्रत्ययांताच्यारुठप्राद्वार्थ काधिक प्राद्वयो
गेल्लाकप्राद्वात्वपद्या व सापो ह्रापकादि निदृष्येत इत्यर्थः। तत्र स्मिन्नाधिकातिलिस्त त्वे मा

दृष्टाकिकिनोर्योगे च निषेधार्थं तस्यावश्यकत्वाच्च उङिति उकारेण व्याख्यानो तदंत विधिर्न पदे स्त्रीवाम्दावेनोका
रस्यापि सनाथं से ति अत्त कृजि तिच उङस्तु चाप्त कङिति लक्षपतत्वादे स्फुरज्ञ वृद्धिसत्त्वं कसेरिति उकोत
तस्येति पूर्वः इदं च भाष्या पामेव भाष्या पाम्मिति भाष्योक्तेः निर्दोत्ति एतदपवादत्तेपा भाष्ये वार्त्तिकं पठति नपु
सके भावे क्तस्य योगे षष्ठ्या उपसंख्यानं ध्यातव्य इति तमिति इदं च प्रतिपदोक्तत्वात् नपुंसके भावक्त इति
सूत्र विहित क्तोत योग एव अत एव छात्रं प्राति स्या दोषात्पर्याकर्णा केत्य नेन क्ते नाते न षष्ठी नपुंसके भा
वे क्तस्तु नात्र तस्याप्य कमिके भ्यत्रावेषेः अविवक्षितकर्मितया कर्मिकत्वेन क्तस्तु कर्त्तर्येव स्या दिदृ
क्षति विषय एव स्यात् मएवं च हरेः स्मृतः मित्यादौ परत्वेन क्तोऽधिकरणे चेत्य नेन भावे क्ते षष्ठीत्वविवक्षये
व षष्ठी साध्य तस्यावश्यकत्वेनेदं षष्ठीत्वविवक्षाया भाष्ये प्रत्याख्यातं वार्त्तिकेन चानेन कारकषष्ठी निषे
ध विषये षष्ठीत्वविवक्षानेति चोपपन्ने षष्ठीत्वविवक्षापा भाष्योक्ते तत्प्रत्याख्यानेन नञ्नविधानात् क्तोति
रिक्त विषये नमसाहरणाङ्गणोति सूत्रे भाष्ये ध्वनितं तमिदं तत्त्वदृष्ट्या इति किन्तु दाहरणं प्राप्तप्रणामकुर्वन्

नैतदस्ति कारकषष्ठ्या निषेधात् शेषषष्ठ्यां तु ब्राह्मणस्य कटमित्यर्थे ऽव्ययनितमिदं तत्रोक्तिस्त्वि किमुदाहरणं ब्राह्मण
नामामन्त्र्यादि साध्यमुक्तमिति परे अध्यापनिति इङ् धातोः शत्रन्तं केचित् शानादिषु नितिपदि षोमिर्वे इति धातो
र्वोषष्ठीत्वेति इदं चिंत्यमित्युक्तं परैः अकेनो भव्यपानि सि संवंध्येनेष्यते अतेकसाधमर्ण्ये ऽकं भवादा
द् भविष्यत्यकस्येति कर्षशानसस्यपरक इत्यादौ एतत्केमि कपाजननमकेनोर इत्यर्थे गपजतोत्स एस्यते ऽमे
सपाजका इत्यादौ च षष्ठी भवत्येव कर्तृमात्रार्थे ण्वुल्तृचाविति ण्वु लिपदांतरसंबंधेन भविष्यत्वप्रतीता
प्यकस्य तत्र प्रवृत्तेः तुमुन्ण्वुलाविति ण्वुल्तुन् भविष्यतीत्यधिकृत्य विधानात् भविष्यदर्थकत्वं एवेति
भाव। इन्नमीति जैमेरितिरित्यौणादिक इनिः स च भविष्यति भविष्यति गम्यादय इत्युक्तेः गामीति पाठे वा हलंकाद्यधिक्षत
दारीति आवश्यकाधमर्ण्ययोरिति णिनिः आवश्यकेणानावव्ययं निषेधः स्वे आधमर्ण्ये पदेन तत्र कार्योपल
क्षणात् अनतरवां शतीतिनिर्देशः संगच्छते तत्रावश्यके णिनिः न च तत्र भविष्यदर्थकत्वेन सिद्धिः भूतकालेमानयो
रावश्यकत्वेऽधमर्ण्ये फलेन भविष्यत एव तता बोधादि निवृत्यं वस्तेता भविष्यतो बोधोपितत्वेनाबोधात् शरि

तिकैः पदैः साध्वसाधु प्रयोगविषयः पर्यवसितः साध्वित्युक्त्या मिष्येव सिद्धे न चार्थमत्र साधुग्रहणं तेन तत्त्वकथने
पि भवति साधुरिति चान्यग्रहणं तु निपुणार्थं निमित्तादिति निमित्तवाचकात्सप्तमी भवति तस्य निमित्तस्य प्रसाधकत्वान्वयि
क्रिया कर्मणा योग इत्यर्थः निमित्तं चात्र क्रियाफलमेव च फलं समस्तपदार्थः चर्मणीति चर्मणः फलत्वं च हननसंप
त्त्या मेकाधीनत्वात् कर्मसंबंधाश्च स्वरूपसंबंधेव तिनिमित्तं द्वीपिचर्म गोरंडकैः प्राप्तव्या योपध्य सममवाप्य तरपोः
योगः मुक्ताफलाप्तये शिरोरघुवीरस्यादौ क्रियायाः पपद स्येति च तुर्थी प्रतीति प्रोक्षमुक्ता फलाभ्याहृत्यमित्य
र्थः पस्य च भावः क्रियाः तपः ज्ञापकक्रियाप्रपवाचकात् तेन गोपदद्वं समानपदयोरु समार थिसप्तमी सिद्धाक्रि
याप्रपः कर्त्ता कर्म च तत्र व्याप्त शेषत्वं धीयते तेषु गत इति कर्त्तृपदाहरणं कर्म त्वाह गोष्विति तत्र काचित्क्रियाश्च
धार कालेनान्यां क्रियां परिच्छिनत्ति यथा गो प्रकृते काचित्स्वाधार कालाय्यहृतपूर्वकालेन तथा गोवधो दुह्यमानासु गत्वा
दौ काचित्स्वाधारकालानंतर कालेन यथा यथा गोषु दुह्यमानासु त्वादौ त्वाप्यं समस्तपदं तस्य च भावलक्षणमित्युक्तः
क्रिया एवमेवान्वयः लक्षणलक्षणभावः शब्दबोध्य एवैतच्चोक्तं प्रकृते निमित्तं नन्व तस्य प्रयोद दीनादि रूपता
ति

मधिकरणमिति स्वरितेन साधकतममित्यत्र भाष्ये स्पष्टं उपसमीपे श्लेषः संबंधस्तत्कृतमौपश्लेषिकं य
त एवं कोपलाचीनादावौपश्लेषिके आधारे सप्तम्युक्ता संहितायामिति सूत्रे भाष्ये स्पष्टं उपसमीपे श्लेषः सं
बंधस्तत्कृतमौ तत्राजातिसामीप्यमेवेगादीनां पन्मासेतिकाते दीपनेतस्यमात औपश्लेषिकमधिकरणमि
त्यकमत्र च दीपते इति सूत्रे भाष्ये तदस्मिन्नध्यधिकमिति सूत्रे च भाष्ये स्पष्टमिदं कटे आस्ते इति नौपश्ले
षिकोदाहरणं प्रयुक्तमुक्तभाष्यविरोधात् कटैकदेशावच्छेदेन श्लेषेपि श्लेषस्य समीप उपश्लेषं तत्कृतमिति
व्युत्पत्तौपश्लेषिकत्वमित्यभिप्रायेण तदुदाहरणं तत एतत्सर्वं गौणमधिकरणं गपावइत्यादिकं ठेति स्व
रितत्वादौ भाष्यस्पष्टम् गौणोण्याध्यशादिः सप्तम्यादिप्रात्यएवेति वोध्यम् एतद्व्यतिरिक्तं सर्वं वैषयिकं अधिकर
णत्वप्रतीतिमात्राधिकरणविवक्षयेः इन्विषयस्येति इनो विषयस्येन प्रकृतेः कोतस्य कर्मणीत्यर्थः तेनकृत
पूर्वी कटमित्यत्र न उदाहरणे न कर्मणीक्तः आमिहितत्वेन सप्तम्यापत्तेः किन्तु भावइष्टादिभ्यश्चेति तत्र हिप्ना
ध्यमनेनेति वर्त्तते अत्र कर्तृशब्देन कालादिव्यतिरिक्तमेव गृह्यते व्याख्यानात् तेन मासमधीती व्याकरणे इत्यत्रैते

न्५२ स्वा।

तिभावः भाष्ये तु नैतदृष्टं पते इति षष्ठी आधारो कारके इत्याधिकारात् क्रियाजनके एतत्सूत्रं दत्तोपस्थितत्वादाधारः क्रि
यायाएव तत्र स्थितानामपेक्षत्वं प्रपद्यमानां साक्षात्क्रियाधारयोः कर्मकर्त्रोः संज्ञाभावाधारसंपरंपरया तदा प्रपरस्य गन्तहस्तांप
रं पराच कर्तृकर्मद्वारिकैवव्याप्यादिनाहेक कर्मद्वारेति पचपि लाल्लस्य साक्षात्क्रियापरिच्छेदनकर्तृकर्मद्वा
रैवतथैवानुभवान्नसाक्षात्तदाधारत्वे पिश्वाधारप्रदेशविशिष्टत्वमतिसंतानात्परंपराधारस्य गन्तहस्तां किं च साक्षात्त
दाधारत्वे कर्तृवस्याकालः पचति भक्तानीति वक्तव्ये चक्रिपान्वयेप्यस्य कर्तृघपद्वारैव परस्परबद्धा एकारकत्वं तस्य
द्वारैव [illegible] वक्रियान्वयशतिन्युसत्तेरत एवाद्रशौंड इत्यापेसमात त्राव त्राभमत्या दिक्रियांतभावेला
वोधामन्तु भवात्क्रियाधारासामर्थ्यमिति कैयटाद्युक्तं न युक्तं म्रलेवद्धः कपिसंयोगी गीत्वा दावस्ति क्रियापात्म
व्याहृत्य तस्याः स्वकर्तृकपिसंयोगावच्छिन्नारामस्तबकत्वित्वादाधारत्वं विशिष्टवद्दोसमस्तवतित्ववोधे
समवाउपवेतद्दृष्टीवद्धाभावप्रतीतेः कपिसंयोगेन तद्वक्षेप्यत्वं फलतीति दिक् चकारादिति प्रातिपदिका
र्थे इति शेषः विध्येतित त्रसकलावपववासोप्यावस्ताप काधारत्वं पर्यातिलेषु तैलमिदं मेवमनुस्वामाधिकरणा

नेत्यादर्थिकत्वाभावाच्च अत एवावश्यंकारी कटस्येति वन्धुदाहृतं तं गच्छते तत्र हि नानेन गीतिः अथ वषप्रपादोपा
दानात् किं तुल्यजाता वित्येवेति न व्याकरणं तावत्क कर्त्तृकर्मणोरिति निसेधा प्रे दिभाषाकर्मणि नित्यं सापेक्षत्वे गम्यते तां श्री
नुवर्तत इति निषेधोपं कर्त्तरि कर्मणि चेत्तरि वेति त्वन्तु मप प्राप्ति विषयमिवतिके पद्युदं यः वृजमित्य ग्गुणा कर्मणि
तिविध्यत इति विकल्पस्तु न कस्माति रिक्ते च रितार्थ्यस तस्य दोग्ध्यमा गावः पयः कृ द्धेनेत्या दौगुणा कर्मणि उक्ते त्वाष्ट्र
धाने चरितार्थमानेन परत्वाद्बाध्यात् तुल्यार्थैर्योग इति तु त्वत्वार्थैरित्यर्थः अत एवैतदर्थे कञ्चतुर्थ्या पंचेनस्तु स्व
हितादिभिर्नि समासः उभयोरपि कृपात्वपेन परस्परमसामर्थ्यात् अत एव वहितेन चतुर्थी ~~[illegible]~~ अत एव समासविं
धानं तद्योगे च तुर्थी ज्ञापकमित्यादौ कारो न संगच्छते परन्तु व त्ता वुद्देश्य विधेयभावेनानन्वयादाप्रीतिर्विषये च तथा
न्वयान्तसमास इति तत्र वक्तावविप्राप्तत्वादिपर्यपर्ये लोचनेन लोहितो स्वीषा इत्यादौ तथान्वयदर्शनात् भाष्येतु
यान्वये वनेर साधुतापा न्नुक्ते फत्वेति समासवादे मंजूषायां विस्तरव्याख्यानादिति सूत्रेणैव पूर्वः पयं पडिभि

नां तरेण गन्तृणापेक्षेति वोध्यं अभ्युदिते आदित्ये तमो नष्टमित्यादाविव सान्तत्व प्रकृते कदाचिद्विगोष्ठु दु
ह्यमानासु वै सीगतः इदं च मानान्तरेणाज्ञातस्य पस्यापि स्य कालविशेषादि ज्ञापनार्थं प्राद्ध प्रयोगस्तत्रैव प्रवर्तते
भाष्यस्वरसात् राहूपरागे स्नायादि सत्रे राहूपरागपदेन दोषत्रयकाल उच्यते इति आधिकरणसप्तमीव विवाहे
नां दीमहरं कुर्यादित्यत्र विवाहपदेन तन्माकाल उच्यते गवां दोहे आगत इत्यत्राप्याधिकरणे सप्तम्येवेत्यना
त्र विस्तरः अर्हीणां कर्तृत्वाहीणं तद्वैपरीत्ये अर्हीणामकर्तृत्वेन हीणां च कर्तृत्वे इत्यर्थः वाक्य चतुष्टयमेत
त् कर्तृसमर्पकाद कर्तृसमर्पकाद कर्तृसमर्पकाच्चस सप्तमीत्यर्थः सप्तम्यान्तरन्वयि क्रियाकर्तृत्वाहीः तर
णक्रियाकर्तृसत्संबंधि असत्कर्तृमासनामिति बोध्यः स्वक्रियाधिकरणे कालवृत्तित्वसंबंधः असत्त्विति तित
रणक्रियाकर्तृत्वाहीणां तदकर्तृत्वपत्र असत्त्विति तरणाकर्तृत्वान हीणां नत्वकर्तृत्वमत्र षष्ठी च अनाद
र इति विषयसप्तमी यस्य च भावेन ताच्छनुवर्तते अनादरे गम्यमाने षतिपस्य क्रियाक्रियान्तरं लक्ष्यते तत्र सप्त
मी षष्ठी चेत्यर्थः फलितमाहनादराधिक इति लक्षणभावः षष्ठ्यर्थः अनादरे विप्रोषे प्रव्रजन्नेथा

त्वर्थः। तत्र षष्ठी तात्पर्यग्राहिका नादरः प्रत्याय्यत्वादिविषयक एवेति भावः। स्वामी प्रभुरा शब्दपरत्वाद्विरूपाणामपी
ति तिनैकशेषः पर्यायांतरसंग्रहाय स्वाम्यर्थे तिनोक्ते दीप्यते इति व्युत्पत्त्या दीप्यमानो ऽस्मा रूपं दापमा दत्ते इति सोपस
र्गी दृष्यादेत्वादत एव निपातनात्कः। गवादिकं च दीप्यमानोऽन्वेति नित्यसाकांक्षत्वाद्धेतिः। दायादशब्दः। स्वामि
पर्यायो योगोऽधिकृत इत्यन्येषस्वामेवेति प्रोषेषष्ठीत्यनेनेति भावः। तात्पर्य इति आसेवा पदस्यतत्पुरुषे रिति भावः। तात्प
र्यं चतदेकव्यापारता आयुक्तयोगोऽधिकरणत्वविवक्षायां सप्तमी प्रामे संबंधविवक्षायामत्र कुशलयोगे च षष्ठीत्य
र्थः। यतश्च जातिगुणक्रियासंज्ञाभिरिति विशेषस्येत्यध्याहारः। तद्विशिष्टस्यैकदेशस्य यतः। स्वघटितसमुदाय
त्वेतरस समुदायघटकव्यावर्त्तधर्मकरणकपृथक्करणं तत्र षष्ठी च कास सप्तम्यर्थः। यतः इति किं पश्यजात्या
दिविशिष्टस्येतरव्यावर्त्तधर्मकरणकपृथक्करणरूपनिर्धारणाविषयो न समुदायवाचको द्विजः श्रेष्ठ इति
बोध्यः। संसर्गघटककरणं च श्रेष्ठत्वादिरूपमेव प्रत्यासत्तेः। अत एव न निर्धारणा इति सूत्रबोधितं नि
र्धारणेकारके ष्विति वृत्त्यादि इति उक्तमिदं चास्यादित्यादौ तु सोऽत्र निर्देशः इति तदा प्राप्तः षष्ठ्यः। तामाम्रिक

तेन देवदत्तेन प्राप्तो ग्राम इत्यादौ षष्ठीनिवृत्त्यर्थं कर्तृग्रहणमिति त्यपास्तं अधिकारवारी द्वितीयेनेत्यत्र
द्वैतीयस्तृतीयापादस्थितयोगाभावात् कर्तृकरणे त्वाभावे जन्तत्वरूपहेतुत्वमत्वात् प्राप्तो ग्राम इत्यत्र तृतीयाप्राप्ति
ङ कृत्प्रत्ययस्तिङ् तिङ् कृत्प्रत्ययस्तत्र । इत्तिङ्योगे न लोकेति निषेधात् कर्मयोग एव भवति षष्ठीति किं तेन
न लोकेति सूत्रे कृद्व्यापारस्य यग्रहणानुकर्षणपार्थस्य पके कर्तृकर्मणोरिति व्याख्यानेनाहितदुभयप्रा
प्ताविल्पत्रवकृती हि सत्रु एकान्त्वोद्देश्यत्वादाविवास्मपदार्थस्याप्राप्तः खेपि व्याख्यानान्तविष
ति न च भेदिका देवदत्तस्य काष्ठानामित्यादौ गतानुमत्तेनोक्तेऽपि कर्तरि षष्ठ्यपि करोतीति क
दित्यर्थकत्वादितिवाच्यं तृतीयावत्तत्र षष्ठ्या अपि विनैव यत्नं सिद्धेरिति प्रपञ्चः तद्धितेष्विति त द्धि
तान्तप्राकृतिग्रहणमात्रप्रयोजनोपस्थितिविषयक्रियायाः कर्तरि कर्मणि चाभावाद् दित्यर्थः उदा
हरणोपकर्मणि प्रकृतकर्मनाव क्तान्तस्येदम्प्रावृत्ति मा विषयत्वापाभाष्यसंमतत्वेन तस्य केवलस्य ल्लस्य

काप्यत्र प्रयोगे लातृद्धित्वं तमसमुदायप्रात्येव क्रियोपस्थापकत्वात् कृत्तग्न ह्रणात्तु कृदंतशपो क्रियं ह्र
प्रयोज्यो पास्थितिर्विशिष्य यत्क्रियाकर्तृ कर्मणो निरूपितं न चात्र तथात्वं उल्लानापाच केर लस्य ह्लत्वा द्योच पा
चकादेः प्रत्यय्य प्रयोगेषु तच्छक्तिग्रहणोपस्थितेन कर्तृत्वं प्रा क्तिग्रहप्रयोज्योपस्थितिर्वि
शिष्यत्वं क्रियापा अप्यत्र विति भवस्येवषष्ठी अत एव दितेमा भू दितो वोक्तं न तु तद्धितावधि के इतिभा
ष्येपि तद्धितस्यापेक्षे कर्मणीति तमाभूत कृतोपि कर्तृकर्मणोश्चैव प्रथमायां दितो वोक्ते कृत इत्येवेति
अत्र कर्मणि द्विभाष स्यात् तत्र पेया प्रागविवक्षितोपाऽकर्मकत्वाभ्दावे तेषु वीदिनिरितिततद्धितस्यादंन तत्र
हु विशेषषः पूले कर्मणि प्रयोगो भवे तेव तत्रोक्त रीत्या षष्ठी भावेनाभिहितत्वादिति तत्वाद्धितीया एवं रीत्या
घुत्वेच भाष्यमेवमानं वृत्तः पूर्वं कर्तानुपा भावाच्च भावे द्वत्वाद्धतिनि स्यादिति न प्रकत्वे एवं भवयी
तो व्याकरणोऽस्मादेव पिवोध्यां तत्के भाष्येपदावा न प्रत्ययः पदाप्रत्ययः सामान्येन तत्वोक्तेति स्तिन
तदा प्रत्ययः न तदा भावे प्रत्ययः धातो सकर्मकत्वात्पदाप्रत्ययः भावे इति शेषः तदा तदाबाति

मत एव प्रज्ञानात् जितमिति सूत्रे दारं गांधं यामं वतिनयाध्याय कह स्वार्थे कस्य दारुणाध्यायक
ह स्तस्य तिध्यर्थे मत्लोपवचनमात्र व्यं भो ष्येन्य यास समासेन सिद्धे तु च यो स्यात् एते दे वु माष्यं न ततः ष
ष्ठ्य मावैषिमानम न्य याषष्ठी समासस्य तजका त्याकर्तृ री तादि निषेधे रूक्त सामर्थ्येति प्रव स्यात्
त्समासेनैव सिद्धे मत्लोपवचनं व्यर्थमेव स्यादिति वो ध्यं वच भिन्नपदत्वेपि तया प्रयोगस्सा धुत्वार्थं मत्लो
पवचनमिति वाचं तयासति वाक्येम . लोपश्च व तव्य इति वदेत् अत एव कैयटेन क्रियाविशेषणं दा
रुणाद्ध्ययन्त्रवे पाध्यकेर णात्समासाभावान्न लोपो विधीयत इत्युक्तं सुप्रत्ययेत्यादि समासो न सावैत्रि के
इति न दारुणाय इत्यलं कतिकिमिति कर्तृकर्म ण्यां क्रियासंनिधाप्यते न दाचीच या नरे वकारका [illegible] प
योग्यता व के दक रूपेण सा ध्यत्वेन धातुभिरेव तदुपस्थितेः प्रयोजक [illegible] होतद्धि तान्तो [illegible]
पेक्षाणास्थिति रिति न तेन कारकान्यपरतन्त्राद्याप्रामाण्यात् अत एव दिरुजादि योजेन कर्मादिसंज्ञा [illegible]

त्सत्वद्वय प्रत्ययस्थानेऽप्यविवक्षितमिति भाष्यतात्पर्यं द्वितीयाश्रापन्नेऽपि इति सूत्रस्य भाष्यं तु वार्त्तिकरीत्येत्याद्युक्तं
चपदार्थकमविवक्षितं भवतीति दोषश्च न भवति स्मरति मातुः स्मरमिति भाष्ये उक्तं बहुव्रीहौ तु पदार्थ
मोचाविवक्षितं भवतीव देत एवं चेन्नो विद्यर्थस्य त्वप्राप्तिरदसंबन्ध एव एवं च तत्प्रयोजनं कदापि त्यनी
पाद्यातं दीव्यतीत्यादि चेति व्याख्यातम् योगेऽस्या दौ चपदक्तोऽनुवर्तते त्विति तद्धितेऽपि विभावय तु कार्य
कर्मसंज्ञे अत्र प्रोक्ष इति न संबंध्यते सत्त्वेऽप्याप्यते कर्मयोगाश्चस्ति समस्सित इति वार्त्तिकेन तत्र समा
समासोच्चत्वात्कृतिरिति वा भावेऽक्तिन तत्समः कर्त्ता जगत इति कर्मेदं कर्तृसाध्यं च प्रकृत्या विच्छ्यात्वद्येये
दैनान्वयेऽपवर्गत्वेत्युच्यते तेन स्तोकं पाक इत्यादौ न क्रियाविशेषणत्वं षष्ठी किं च क्रियाविशेषणत्वेन स्तोकं पाचक इ
त्यादौ न समानाधिकरणसमासो नापि तु षष्ठ्यादिः एवं तार्थे विशेषणान्वयेनासामर्थ्यान्न द्विती
याश्रितेत्यादौ तु सामर्थ्याद्द्वपदद्वारके सामर्थ्ये प्रवर्तते द्वितीयाप्रकरणोक्ते परे तु मतशीत्याद्यानामर्थ्य

भावादि रितिस्वत्वस्वामित्वसंबन्धः संबंधस्तु समग्र विस्तरः एवं सर्वत्र बोध्यं षष्ठ्यर्थे संसर्गादिविधयैव भानेका
रकविभक्तेर्योपि क्रियाकारकभावस्य संसर्गविधया भानमिति सूक्तं संबन्धमात्र विवक्षायामिति संबंधत्वेन भाने इत्य
र्थः षष्ठी क्रियाकारकभावस्थले कसंबंधस्यैव विवक्षायां न तु तद्विवक्षायामित्यर्थः कर्तृकरणे त्यादिवचात्कस्य च वत
मान इति सूत्रे ध्वाक्षस्य हस्तितमितादौ भाष्ये स्पष्टं संयोगसंबन्धावोधिके नाधारस्यानंतर्याविवक्षा त एव घट
वस्तु तलमिति प्रयोगस्त्वाध्यकमतत्त्वसूत्रे सिनिति चरितार्थमिति तत्रैव भाष्ये स्पष्टं लोहितो ष्णीषा इत्यादावुपस
र्गसंयोगे वज्र व्रीहि वीवी प्याः एधोदकस्योपस्कुरुते एधः कर्तृ कनावाद केसा दकस्यस्तत्पर्थः एवं षष्ठ्यां दत्ताः पुंलिंगः को
रक इति सूत्रे भाष्ये प्रयुक्तः एषा पञ्चपाती तिसिद्धांतः । लोके वा पि हेतौ पाठे इति हेतावितिवचने हेतुहेतुमद्भावे
वेतरस्वषष्ठी इत्यर्थः तेनान्नं हेतुः पश्येत्यादौ न षष्ठीति ति हेतुवाचकादित्यर्थः निमित्ते त्यादि निमित्तादि प्रयो
जो ते भवतः समानाधिकरण प्राप्त्यै भयचेत्यर्थः किं निमित्तमिति प्रथमा तं द्वितीयां तं च प्राप्ते दृष्ट्यादिति ए
वं च षष्ठी हेतुप्रयोगे सर्वनाम्नस्तृतीया चेति सूत्रे वार्थे इति बोध्यं षष्ठीनसंदिक्ष प्राप्तव्यत्वात् च सांप्रा प्रापानि

द्वंततः पूपस्मादि स्वकनुसार्व विभक्तिकः षष्ठ्यपीति स्यषं चेदं वृत्तौ भाष्ये तु नद्दश्यते विपरीतं षष्ठ्यन्तस्यैति सु
त्रास्र वृमिकेन पेत्न स्य पाठ इ[illegible] प्रयाग्विनेति सूत्रे उक्तं दूरान्तिकार्थैः पदृपे द्वादूर स्यादिकं ततः षष्ठी स्यथ;
पंचमीचेतितस्माएव मृच्छु पेन तु द्वितीपान पीपार्थे पोरपीति भावः ज्ञो वि अत्र सूत्रे ६ विद्‌र्थस्येति के द्वंद्वः;
व्याख्यानात् सर्पिषो ज्ञानमिति जानातेः प्रवृत्तिरर्थः सर्पिः षवं व्येत्तौ प्रवृत्तिरित्यर्थः अध्यीग अध्यी
गर्थः स्मृतिः कर्मणिकि मातुः स्मरणं स्मर एकर्षेषोपेनेन षष्ठ्य भावे समासो भवत्येव अत एवात्र सूत्रे भा
ष्येष्य इति वर्तते इत्युक्तेः प्रतिपद विधानाषष्ठी न समस्यत इस्येतेः षष्ठीसमास निषेध्यात् एधोदकस्योप
स्कुरुते इति पद्पथ्यादंदकस्याद्व उदकेवाचीरुजार्थानां रोगार्थानां भावे नाम्मिस्यौ व्याख्यानात् धातोर्भा
ववचनता व्याभिचारेणसामर्थ्याद्व चन इति कर्मणि स्युट भाव प्रावृत्ति न सिद्ध रूपोऽयं उच्चते ल्पट प्रकृ
त्य यौ व्याविवादिति सतीहा भावकर्तृकाणामिति रोगकर्तृकमिति रोगोत्र द्वपाद्यः भावकर्तृकाणां

तदर्थस्येति च वर्त्तते तदा द्रव्यर्थप्रयोगेति अत एवं प्राप्त विभाषेति नवेति सूत्रे भाष्ये स्पष्टं कर्त्तोर्यं प्रश्नो वेदि
मिति दिवस्तदर्थस्ये स्यानाविच्छेदाद् द्वितीयैकरमा कारक एव षष्ठीविधानं युक्तमिति प्रश्न: द्विरद्दनी
तिवस्यादिप्राप्ताणानां इकानुवृत्ति: स्वीकार्येत्युच्चरं अप्रयोगर्येति सूत्रे कर्मादीनाम विवक्षा शेष इति
भाष्ये बहुवचनेनापात्रिघो षपदसंबंधवोधनाच्च वस्तुतस्तु कर्पात्त्वपषष्ठी विषयेस्तुत्रोपात्तस्य कर्म
कारकस्यैकमेक वहुवचनमिति वार्तिकप्रत्याख्यानाय शेष इति वर्त्तते इति भाष्यस्कैर्तोक्ते पदे शेषपदत्वक
इति प्रत्येकं शेषे षष्ठीति सूत्रे कर्मादीनाम विवक्षा शेष इति सिद्धं तिनाभ्यारितं नेतावता कर्त्तोर्यत
त्वतस्य संबंधो लभ्यते किंच एतद्भाष्यबलात् दिव इति सूत्रेपि शेषपदस्य संबंध आवश्यक: अन्यथा
वार्तिकरीत्या प्राप्तस्य विधीयते इति भाष्यस्य प्रयोगस्यासिद्धि: अत एव वार्तिकव्याख्यापाने धीर्णोद
प: प्रत्युक्तप्रयोग: कर्मण्युपपदेनोच्यत इति कैयट: एवंच शेष इत्यनुवृत्त्या वार्तिकमत्याख्यानव देव

किंफलेष्याज्ञानुभावः सर्पिस्तैलमधुपादिना प्राशनं निपात्यते: अस्ति निजाल्लुमो ह्रापो इति दैवादिकस्य न
ञन्द्रूरां जासीतीति दैवप्रातृघटादेः ऊधेरिसः मिमानानाह्रु हिरिति वृत्तिः परेत्तु एतत्सूत्रे आसा एपान्न
दर्शोद्रुचप्रीच्छायाः आयुषि चेरादिवो ध्याः ताम्याकं ति ३ गालात् निपातननस्य शेषषष्ठी सुन्नियोगप्युलोह लोके
भवेत्तावि वन्धायां चौरस्य काप्यननिलस्यानापत्तिः साभासेन निपातनेचित्तरसानुल्लिवषपकेपके प्यनि
त्यादेः केपपतीमादेश्यानापाती रिमाञः समेपयोरिति समपर्णापत्तेराघ्व नसमासः आकच्या दि
त्वात्परेरुः पंचाद्या स्यलेपमानमिति स्मापभ्रमपपोवेकालिकत्वान्नकृतः उदाहरणेषु तावेवेतिनिपा
मादपिन दिवसस्य कमितिषष्ठी प्राप्तो स्यादिति शेष इति व्यवहर्तुन संबध्यते प्याख्यानात् अतएवद्वितीया
त्रा स्तनाद्धाति स्तवेगामस्यतदर्हः समापपद्योपुरीसवत्रिनिसृषष्ठीप्राप्तो द्वितीयापि मितिनाखेयं ऊर्ते
तद्भुनपति ३, तमुदाहरतिस्मातस्य दीव्यतीति पचाचिष्णुविस्मृते दिवपदिलात दृष्टि सेत्तिसत्तां खक्वते
तध्यापि योगविभाग उत्तरार्थः व्रूष इत्यस्य संबध्यर्थ व्याख्याविमाषोपन्नत्यापि प्रोष इति न तत्र संबध्यते

रेवसा च वर्त्तिनेकदापि कर्मिक्तां तेने तस्माद्दसामान्येनेपि कर्मत्वविषोघस्यत वदूपेतो प्रागन्वपादिव दाविषि
षष्ठीयोर्थस्तत्‌ दर्पिक ध्यानप्रकृतिकर्त्ता तेने तपश्च: द्रुपमेवकर्मत्तो विवक्षा नामा तेन तार्ष्यक्रांतस्य
वाकेयन प्रयोग इति स्पष्टमेवोक्तं प्रयोगान्नुरोध्येनी विवक्षेति तन्द्रावः नचादिव छितकर्मतपासा
वेलसाध्यनघल्लो पथ्यः नपुंसके भावे इतानेन समंकेभ्योपि सिद्धेरिति वाच्यात स्पापकर्मके त्य एव षष्ठं
नमत्व चेदमेव भाष्यं मानेन देदुः रवसमा न्योध्यापे रामोदम्नुत्तेमां त्लिपे रवितनोवीते धेतपः सा
त्लोनक इति भट्टिः पर्वंमाद्द जोडुः खं ददन्द्रिस्तममामोदं गुप्पा दीनोगरुद्दौ त्वामाद्दशांदत्त सडुः रव
स्पपोष केमी दृसांद्यारीरत्लिं पन्द्रि रिवबाते: कोमाध्येके विद्दांग्नि व्यातपद्वेतपत्तरुपस्तीः जंबुलनिवत
स्मात इति तदर्थः दाधातोः पोषणार्थात्‌ व्याजप्रदाति दध्यात्वोरिति प्राप्तौ त्लिपेः श्रः ज्वलेः डतिज
पमंगलाप्लाकवारवाप्के तज्जातीयेपवृतत्वेति दिक तत्र धापे रामोदम्नु दम्नुत्तमानितागरुद्दौ व्वेत्य ध्या
द्दम्नुह्रस्वनप्रयोगेद्विनीपावोध्याः ३ मवो: प्रातिषेधत्सीनितितेनैकनिमित्तत्वेला भादो दम्नस्यपाको प्राप्ते

णानांच प्रादुर्भाव इत्यादौ विभक्तिपाककर्तृकर्मणोः षष्ठी प्राप्तौ नायं नियम इति भावः प्रतिपदेन चो
भयोः प्रयोगएवायं निषेध्य इति इति ध्वनितम् स्त्रीप्रत्यययोरिति स्त्रीपांक्ति नित्वाद्युकार विहित
तयोरित्यर्थः नायं नियम इति तेनोभयत्रापि षष्ठी भवत्येवेति भावः भेदिकेति चार्थ्यार्थे निर्देशो एव
लसन्नं तान्निर्देशस्य पादित्युकारप्रत्ययः शेषे इति नियमस्यायं विकल्पः इत्येके इत्येतत् सूत्र ध्वनयं
साक्षप्रतिपत्तये आह केचिदिति अकाकारमिन्नेत्कन्याचे इत्यर्थः अनुशासनमिति न्याननुपूर्वी
र्यांतेऽसाधुरयो विचित्रश्चवेर्थ्यं तेपैते विकरणे लुट् मनन इत्याद्ये मति वृद्धी तिवर्ते मानेक्तः इदमे
वाभिति कर्तरि षष्ठी सकर्मके स्यात्त्वधिकरणो क्ते कर्तृ रणोर्द्वयोरपि षष्ठी इदमेषामासितमोदनस्य अभे
पद्राज्ञा वितिरुतम ध्येपवाद भापेन कर्तरि कर्मणोरित्यस्यैव नियम इति बोध्यं न लोकाव्ययनिष्ठा इति लको
रस्यं वाच्यान इत्यर्थः तेन दृष्टिजा इति सिद्धं केवलस्य क्तोपि प्रयोगाभावो देवं वारव्यातं कुर्वन्निति तृन प्रत्याह
रघटकेन नायं लकारः तस्य तद्घटके त्वेपि प्रातु तद्घटकत्वाभावात् लिङादेशो कस्वादि योऽडोलिट स

तमिति तेन करणत्वविवक्षायां तृतीयेति भावः विभाषा मनोयोगवि[illegible]भागादि तिवाउ कं प्रकृते
तानुदृष्टे रित्युक्तवार्तिकगम्ययोगा द्गुणोस्ति पाक्षिति प्राप्ति कामित्यत्र ध्रु मादिति प्रथमपदं स्वज्ञाने
गिनमत्पदं त्वज्ञानविषये लात्स्त्रीकं वोध्यं समस्तसुपाधि मिति स्पष्टं चेदं भाष्ये एतेनान्यतरस्यां मंगी
कोपसर्गे कपदद्वयमेतदित्यपास्तं विकल्प विषये पर्यायेसंगतेश्च परे तु द्वितीयासमर्थेनफ
लं विना वा तं विनावषि सिद्ध्या दोक्त ते भाव. योग इव ततोप्यत्रापि द्रष्टव्यत इत्यनेनद्वितीयासिद्धेरन्तर
वभाष्ये द्वितीयासमुच्चयोनोक्तः पंचम्या अप्यधिकारे द्वितीयापष्ठी विषये प्रतिषेधोवक्तव्यः द द्वि
तीन स्नामं द्वन्द्वे णतो ग्नामामिति प्रकृतस्य भाष्येण एतेनापद्वितीयेति सूत्रे षष्ठ्यन्तपर्यायेत्यतः प्राती
ति च सूचितं नमस्थालीत्र क्रमसा गेन्या प विपरितपूर्वे निपातनकरणे च वो जानापतीरत एव केरणे चेति
सूत्रे द्वितीयासमुच्चयोनेत्याहुः करणे च स्तोकेरिणत्पृतीयायाः सिद्धत्वेन पद्म पंचम्यर्थेमिदं चेकार
स्तृतीयान्यतरस्यामित्यनुकर्षणाय षष्ठीगायेक्ष्येति तिवक्त व्यद्रव्याति दूरान्तिकवचनेभ्य इत्यस्य

द्रव्यपदेनात्र सर्वनामपरामर्शियोग्यं लिंगानिरूपितविशेष्यं वा लोकप्रसिद्धं पद्धमीवेशा द्रव्यतो
कत्वव्यवहारस्तोऽर्द्धमिपर्यस्य च धर्मोत्पत्त्यादिप्रावः प्रवृत्तितिनिमित्तमेव प्रवृत्त्यादिश्चैते धर्मवचना ये
पि करणत्वं च परं परपाईद्रष्टार्थं एव च साधुत्वं सत्त्ववलादिति स्याष्टम ल्युट्तर [illegible] पद
इत्यत्रैकैव देकरणेति कित्ताकं पचति असत्त्वभूतफलसमानाधिकरणविशेषणत्वादत्र तृतीकप्रशंस
सत्त्ववचनत्वमिति दिक् दूरांतिकार्थैः षष्ठ्यन्यतरस्यामित्यतः समुच्चयार्थेकान्यतरस्याग्रहणा
नुवृत्त्या वाऽर्थोऽधिकारात्संचमाः सिद्धोच कारोऽथ वदितत्वतो पास्समुच्चयार्थो व्याख्यानादिसाद्धचोदिता
दि प्रातिपदिकार्थमात्रेति व्याख्यानादिति भावः इति पंचमी षष्ठी शेषे शेष उक्तादन्यः स चेतनत्वरूपे
तोस्वत्वादिः संबंधत्वेन रूपेण च कारकविभक्तीनां क्रियाजनकत्वसमानाधिकरणकर्थ्यादि
प्रत्तिरूपेण बोधकत्वं तत्त्वाचित न्यूनत्वके संबंधे विवक्षिते षष्ठी तदाह कारकेति स्वस्वामि

तस्य प्रकनाशप्रत्यय एव प्रवृत्तिस्तदेदं नास्तीति तत्त्वमिति माधवस्य दाक्षिणात्यामादिति दक्षिणात्यांरि
रीत्यपेक्षेदं दाक्षिणात्यानां त्वादि चतुरे इत्यानादीप्रघ्न तस्यापि संस्थापवादः प्रभृति योगइति प्रभृत्यर्थो योगइत्यर्थः
आपादानोपि चमीति तत् त्रेणतस्मात् च काल निर्माणंतत्तः पंचमी कार्तिका आगन्दाग्रणी मासइति माधवेन प्रभृतिश
ब्दाभावेपि तदर्थस्य तामात्रेण पंचमीसर्थे केन प्रभृत्यर्थे पंचमीतिवचनस्तत्वस्य भगवत्तावोधित्व त्वादन्यथा प्रभृ
तिपदाभावे पंचम्यर्थे वचनावश्यकत्वे तत्रतत्राख्याना संगतिरिति भावः एवं चतदेकारस्य प्राव योगे पंचमीप
या आवीचिमारभ्यमेरुपृष्ठं व्यपि तावत् लोकोमेरुपृष्ठादारभ्य ध्रुवपर्यंतं गन्दन देवनारायणानुचितोंत्तदिदो
लोकइति पातंजलभाष्यप्रभृतौ त्यागस्यावधिमादायेत्यर्थः आरभ्येत्स स्येव त्वदर्थे कत्ता। यति आवधौ च यंचम्यंता
र्थीस्याभेदेनान्वयः तद्विशेषणत्वेपिनद्वितीयाप्रभृत्यर्थे योगे पंचमीति भाष्यकैयोधितवचनात् आरभ्येत्यस्य ग
हो त्वित्यर्थेनावीचिमारभ्येत्यादौ द्वितीयावस्तुतो वधित्वं तस्य समाधिव्याहृत पदार्थ निरूपितं गसमान क्रियापेक्षे
मित्यपादानत्वदेवानन्तपंचमी सिद्धा कार्तिकीतापि प्रकृते एव कार्तिक्यवधिके आग्रहायण्याद्रेत्तेमासे कार्तिकीमा

द्वापगते ऽग्ग्नहायणीतिबोध्यः एवमग्रभवान्ग्रामस्तृतिश्चारभ्येवेत्सत्र भवकालादिमके ऽतरवभावावत्यिके
मरणांते कालेभवकालमादापद्द्रिः तेष्वइतिबोध्यः एवमन्यत्राप्यस्यामित्यल्लं विस्तरेणज्ञापकादिति पंचम्यंतेन
समासविधानाज्ज्ञापकादित्यर्थः अपभावः परस्परसाहचर्यात्तत्रापपरीवर्जनार्थौकर्मप्रवचनीयावेवतद्योगे पंच
म्यपाङ्परिभिरितिवचनात् ल्यब्लोपाभावेऽपि दोऽकपरिभाषयापवि निमित्तकस्तु वंतस्मैवगन्तव्यः प्रागुक्तपंचम्यैवसिद्धः
समासः विर्चभिस्कृता तत्साहचर्यादुक्तपरिभाषयाचांचुत्तरपदेनाप्यंतत्वन्निमित्तपंचम्यैवसिद्धः समासइतिव्यर्थमिति
वद्रिः प्राक्ष्केनपंचम्यंतेनसमासः विघनद्वारातद्योगेपंचम्याः अपिचापनाद्यमितिइदमप्यपरिवंहिरितिसूत्रेभाष्ये
स्पष्टं पंचमीतिसापीष्ट्यैः तेनकरस्करभोवहिरितिसिद्धं प्रतिनिधिप्रत्सादितिपंचम्यर्थः संबंधः अस्मा
देवनिपातनात्वच्छप्यैंपंचमीप्रतिनिधिप्रतिदानं वस्त शब्दौ कर्मकिमावस्तुडेतोप्रतिनिधिप्रतिदानेषु सं
वेद्यनीततः कर्मप्रवचनीयपञ्चकांतं चमीत्यर्थः प्रतिनिधिः दृष्टः प्रतिदानेदत्तात्त्वपत्त्वप्रवर्तते प्रत्यर्पणा
कर्तव्यजितमितिकर्तृसंस्कारद्विर्तामिधेः अएतत्वंवस्तु सन्निमितेनतत् तीयावाच्यकोटिनि [illegible] स्तु [illegible] दे

तिरस्यां भस्त्रनो दुर्बलत्वेन निंदा वा इत्यंतर्भूतेति तैर्विनाद्यूः संस्कार्यत्वेन प्रतीतात्संस्कारकत्वानुपपत्तेरिति भावः तदुक्तं
भाष्ये पुनः क्वार्थः संप्रसार्य च त्रसमर्थ्यमिति दत्तं आप्तेस्तो पार्श्व उपसेकादित्सप्रसर्यादित्सर्प्यः सर्वलोकव्यवहारप्रसिद्धश्च तत द
र्थमिति भाव निःसृयपर इति चस्मात्र शब्देन त्रोदानः भिस्थाह्वो भक्तं मं धोन्नमिति कोशेन तत्र तत्स्परूते यौगाच्छृरूढिर्बलीयसीति वो
ध्यं भिक्षुणेति तां वि नामिभीकरण त्वा योगादिति भावः तच्छब्देन चतुर्थ्यंतार्थ इत्याशयेनाह चतुर्थ्यंतार्थायेति ता
दर्थ्यं चतुर्थ्यां बलीरक्षितगृहण्णादिति तित योऽशहितात् दर्थ्ये चतुर्थ्यां हितयोगात्वसमादेव तत्प्राप्तका दुर्थिपहितस्सुखाभ्यामन्योप
कारात्वजन्ने न त योगेता दर्थ्येचतुर्थ्या अ[illegible]स[illegible]भवात् एतत्सर्वं भाष्ये स्पष्टं षष्ठीसमास इति रंधनाय स्थालीत्यादाव
भिधानस्वाभाव्यात्ता दर्थ्यत्वेनैव तस्याभानं न संबंधत्वेनेति षष्ठ्यभावान्न तत्र षष्ठीसमासः चतुर्थीसमासवारणाय तु प्रकृति
भाव एवेत्युक्तं अत्र भाष्ये सा दारुवुपकारकत्वेन बोधे वाक्यमेव संबंधत्वेन बोधे षष्ठ्यं तेन समासोपीति तथैवस्यावश्यकार्था
स्थालीति मध्यमपदलोपिसमासोपि तत्रनानभिधाना दिति भावः एतेन षष्ठीसमासेन रंधनस्थाल्या अपि व्यवस्था
त्प्रकृतिविकृतिभाव एवेति व्यर्थ चतुर्थीसमासेपि चतुर्थी तदर्थ इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरेणं तस्य प्रकृतिविकृतिभावप्र
वप्रवृत्तेः अन्यथा गोरक्षितमित्यत्रापि तेनैव स्वरसिद्धौ चेति व्यर्थं स्यात् न च हितार्थेक्ते चैसत्रापि तदर्थे इत्युपवृत्तेर
तएवाह्यो कार्थतापकतापरं भाष्यं संगच्छते इत्याहात्ते अप्रर्थाद् स्पनिसप्तत्वेनयस्वलिंगसिद्धस्तद्वाचापाह वि
शेष्यलिंगताचेति एतदेवात्रविशेष नित्यत्वं तु चतुर्थ्यंताद् र्थ्यस्योक्तत्वादर्थपादेन विग्रहाप्रसक्तेर्न्यायसिद्धं [illegible] गुणरिदं

२३ गुर्वर्थमिति सात्राविवपदिं लीगमपि लोकत्तः सिद्धंतदेवंस्य षष्ठ्यर्थं मयमीति निर्गतनुग्र[illegible] पलक्षरामि इं ओगोपर
तवन्मेतरादिभ्रसुरूपेतिसमासः मयूरव्यंसकादित्वाद्वा अलंपंचमतमिति कामिचि[illegible] देवपचमंतानि समासंत
इसर्वः मंगलसंबंधाभावेप्यल्पपाद तस्मादेवनिपातनाच्छस् स्तोकातिकस्तोकार्थोल्पशब्द एवनले शाद्ये
व्याख्यानात् स्तोकाल्याभ्यां ... करणे च स्तोकेति पंचमी दूरांतिकार्थेभ्यो द्वितीया चेत्यनेनेते भ्यइतिवोध्यं
प्रतिपदोक्तपरिभाषयेतद्विहितपंचम्यंतेनैवायं समास इत्याद्यः राजपुत्त्र इति अंतर्वर्तिविभक्त्या पदत्वान्नलोपः
गुणोत्तरेणेदं च परत्वा गुणेत्यस्यापवाद इति सर्वगुणेति सूत्रे भाष्ये ततसर्वपदानुवृत्तेः सर्वशब्द एवेदं सुगणवाच
कात्द्विहितोपसर्जनं तेन सर्वशब्दस्य समास इति वाच्यार्थः गुणाद्विहितं तरंवंत च गुण वाच्येवेत्याशयेनाह तर
वंतपुरणेत्यादि ननु पतौ निर्धार्यते यस्मान्निर्धार्यते यस्मान्निर्धारणहेतु तत्र त्रितयसन्निधाने एवायं निषेधो युक्तो नि
र्धारणषष्ठ्यां च युक्तास्य च दत्तरविधामके कैपटेऽतो नात्रास्य प्राप्तिः सर्वपश्चेततरइत्यादौ तमवाप्तिर्भाव्य
इत्येवाह परत्वात्यादि द्व्यांतरेऽप्येयमेतापेक्षया सर्वषां पटानामृषिकोयं श्वेतो गुणाद्युदाहरणाभावः एवं च तर
व्युपपन्नः [illegible] गाचेति प्रतिपदविधानान्नानसमस्यतइत्यस्याप्यवादः ननिर्धारणेद्वि जादिशब्दः प्राप्तस्य नि
षेधोऽयं पुरुषोत्तमइत्यत्र त्रितयसन्निधानाभावान्ननिर्धारणविभक्तिः किं नु संबंधसामान्ये षष्ठीति तत्पासमा

८५२ विवृत अर्धपिप्पलीत्यादिसविकल्पमेवेति भाष्यात् द्वितीययाइति न चात्र प्रश्लेषे द्वितीयोत तस्यैवाकारस्यात न प्राप्त
पन्नेपरिनिवाचं प्राप्तापन्नेनतमोरवृद्धिश्चचकारश्चभिन्न क्रमइनिभावः प्राप्तापन्नेइत्यत्र समकार प्रश्लेषः
प्रग्रहीतसंबन्धानेतिभाष्यस्वरसः एकादेशस्य पूर्वान्तत्वेन ग्रहणात्प्राप्ताशब्देन समासः जीविकाशब्द
स्येकदिकोकिसुप्सुपेन लात् गोस्त्रियोरितिह्रस्वतरं ताद्दावितिवाच्यं बहुव्रीहिणा तु नगतार्थता स्वरेविशेषा
त् कालाः समासस्य जातइतिषष्ठीसमासेन सिद्धं जातप्राप्त निष्ठान्तवृत्ते पूर्वपदं यद्यपि बहुव्रीहिणैवं सिद्धं
जातिकालसुखादिभ्योनाच्छादनात्कोवाजातइत्यादौ तत्वेन स्वरेविशेषाभावात् जातिकालसुखादि
भ्यः परानिष्ठेतिवचनात् न जातस्य पूर्वनिपातः न चापि जातव्रत्ययुद्धेन समासमात्रं जातवानित्यादौ वितादा
ना पमावस्यकामिदमितिकेचित् परे तु परिच्छेद्यपरिच्छेदकसमासे व्याहारे परिच्छेद्यवाद्व षष्ठीस्वीकारे
णमासस्य जातइति विग्रहस्यैतत्र षष्ठीसमासस्य चरकपुष्यापंमासजाता एव भाष्ये उत्तरपदार्थप्रधान
त्वेन मासात्मकस्य वंघस्य प्रातिपदिकार्थत्वेनाशेषबला त्परिहृवा मासस्य जातइति विग्रहे
गात्प्राप्यान्यदर्शितं स्यात् यत्र षष्ठी प्रसक्तिरेव न षष्ठीति सूत्रेण सिद्ध इदं सूत्रं जातमासइत्येतन्निवृत्तये
नैवं मम मापि कालाः परिमाणेन समस्यन्ते ननु परिमाणे कालेन स्यादित् किंच मासो जातो पश्येति

तद्वाचकाश्चोपस्थितत्वात्सू॰ पूर्वादयएवेत्याह पूर्वादयइति अधिकरणं द्रव्यं एकत्वविशिष्टद्रव्ये वर्त्तमानेनावयविवा
चकेनेति वाच्यार्थः फलितमाहैकत्वेति मध्याह्नइति राजाहइति टच अह्नोह्न एतेभ्यः अर्धं ननिर्दिष्टाद्देवनपुंसक
त्वेल षेन नपुंसकग्रहणात्सूत्रेऽनिर्दिष्टेऽपि लिंगाविवक्षापनार्थं नच समासवाचिनित्य नपुंसकग्रहणार्थं तत्र आ
ङ्ए चद्दशिति सूत्रे एवोक्तत्वप्राप्तने अर्धे कारोकारयोर्विधानमात्रं क्व न वेदे नैव लोके धर्मस्कारोर्ध अर्धोकारो
वाक्तीति भाष्यप्रयोगात्समांशवाचिनोपि नित्यनपुंसकत्वाभावात् अवयववाचीतपुल्लिंगराव अत्र एकार्धग्रा
मार्धमित्यादावपि समप्रविभाग एवेत्याहुः पिप्पल्या एकविभक्तौ त्वपसर्जनत्वाद्ध्रस्वत्वं स्यादत आह एकविभक्ता
विति नन्वेवं पंचानां खट्वानां समाहार इति विग्रहे पंचखट्वीति न सिध्येदत आह एकदेशीति इदं चाप्यनपुंसककारि
तिसूत्रे पंचखट्वीति भाष्योदाहरणाज्ज्ञायते निषेधं बाधित्वेति भागार्थकान्नसर्वान्तेपि स्वार्थिकत्वात्सूत्ररणोर्थं इति
भाष्यस्थं पूर्वात्यादिविहितएकदेशिसमासः परवल्लिंगमितिसूत्रस्थमेकदेशिग्रहणं परवल्लिंग
गमिति सूत्रे भाष्ये प्रत्याख्यातं द्वेकदेशिनोरिति वक्ष्यमाणप्राग्यादिषु चाप्राप्तिरेवतदेकदेशिग्रहणमथिनका
एर्थकपक्षेकदेशिसमासो नारभ्यते अर्धपिप्पलीत्यादिः समानाधिकरणसमासः अवयवे समुदायस्य पारो
पादर्धं च सा पिप्पलीति नच भेदविवक्षायां षष्ठीसमासवाधा स्यात् षष्ठीसमासोऽन्नामार्धमिसा

तदर्थः यथा गौरखरवदरण्यमित्यादौ परिभाषेयं सा च पदविधिरिति सूत्रस्थसमासात्समासेंगुलेः संग इत्यादौ समा
सग्रहणस्य गतिगीताविति सूत्रे पदस्येत्यधिकारात्समर्थपरिभाषोपस्थितिरिति कैयटः स्वरसाच्च पदत्वेन
सुबंतत्वेन वा यत्र साचाद्देहे श्रूयतां तत्रैव प्रवर्त्तते नान्यास्वित्येरे त्यादौ नास्याः प्रवृत्तिः एकार्थीभावश्चालौकिक
विग्रहवाक्यकल्पनं तत्र यथा शतादौ द्वितीया सामानाधिकरण्यं दृष्टं लकारे पि तत्कल्पना तथा अन्यपदार्थे स
मर्थश्चार्थे इत्यनुवादवलादस्य तत्र कल्पनेति तथा च शतृविधायके भाष्ये लस्य प्रथमासमानाधिकरणे।
नार्थेनायोगादृत्वे प्राप्तप्रवृत्तिः स्यक्तापि प्रयोगाभावादित्याशंक्याद्देशे सामानाधिकरण्यं दृष्टानुमानाऽ
तव्य प्रकृतेरपि तद्भवतीति तत्र कैयटः सिद्धानां शब्दानामन्वाख्यानात्प्रचंतं देवदत्तं पश्येत्यादिप्र
योगदर्शनात् स्थानिनोपि लटः प्रक्रियार्थं विहितस्याप्रथमासामानाधिकरण्यमनुमीयत इति अत्रानुमा
ने सौत्रान्वादश्चानुकूलस्तर्कः अत्र प्रक्रियार्थं विहितस्येत्यनेनान्यस्यापि प्रक्रियार्थं कल्पितस्य लोके वो
धकत्वमनुचितमित्यन्यत्र विस्तरः समर्थः किं पश्य पद्मसंमिश्रितो राममित्रः अत्र द्वासमिश्रितयोः परस्परसंबंधा
भावेनैकोपस्थित्यजनकत्वेनासामर्थ्यं सहस्पसुवा मंत्रितइत्यतः सुविति वर्त्तते सुबंतसहितं समाससं
ज्ञकमित्यर्थः समस्यते इत्युक्तिः सुबंतधातुभिन्नयोः शब्दयोः शब्दयोरनेन संश्लेषः क्रियते इति प्रतिपत्तेस्तदनुसा

समर्थः। विधिशब्दः कर्मसाधनः। शेषषष्ठ्याः समस्समर्था इह पदसंबंधीति परविधिसहचरितोऽपि पदविधिशब्देन गृह्यते अत एव सन्नंता
द्वा एकार्थीभावः पदविधिस्थ समाससंज्ञादिस्तस्य च न सामर्थ्यं सात्वादि विशेषणमसंभवादत आह समर्थाश्रित इति सामर्थ्यं चात्र
न व्यपेक्षा व्याख्यानात् समासादिवृत्तिकृतस्याभावाच्च किंत्वेकार्थीभावः स च विशेष्यविशेषणभावापन्नार्थोपस्थितिजनकत्वं संसृष्टार्थं
समर्थमिति भाष्योक्तेः। अत एव राजपुरुषैकदेशे राज्ञि ऋद्धस्येत्यादि विशेषणान्वयो न देवदत्तस्य गुरुकुलमित्यादौ तु गमकत्वाद्भवत्येव
वृत्तिः एवं राजपुरुष इत्यादौ विशेषणपदे संख्यानवगमोऽप्येकार्थीभावकृतः संख्याविशेषप्रकारेण तत्तदर्थभाने पद्यगुपस्थितेस्तत्र त्वा
त्त्व यथा घटा इत्यादितो बहुत्वेनैव त्रिचतुरादिव्यक्तीनां भानं न तु त्रित्वचतुष्ट्वादिना तत्प्रकारतो राजन्यादिनैकानेकव्यक्तिभानं तात्पर्य
वशान्न त्वेकत्वद्वित्वादिना एवं तावकीन इत्यादौ संबोध्यत्वेनैवैकानेकव्यक्तिभानं न त्वेकत्वबहुत्वादिनापि ग्रहवाक्यस्यैकवच
नत्वारोपेण शास्त्रप्रवृत्तिमात्रं न तु तद्बोधः वृत्तिस्वभावविरोधादित्ति मंजूषायां विस्तारः गमकत्वादेव शिवस्य भगवतो भ
क्त इत्यर्थे शिवभागवत इति अयःशूलेतिसूत्रभाष्ये प्रयोगः परं तु तत्र वृत्तिरेव न तु शिवस्य भगवत इति वाक्यं साधु तत्र
भगवच्छब्दार्थे शिवपदेन भगवच्छब्दस्य समासघटकपदेवेति बोध्यं तयोपस्थितिसमुदायशक्तिसाध्या एवं
च लक्षणप्रशक्तित्यागे मानाभावात् प्रत्येकशक्तिसहकृतपासमुदायशक्त्या तत्पोपस्थितिरपमेव चैकार्थीभावः जहत्स्वा
र्था वृत्तिः पदानामानर्थक्यमिति न युक्तं महाबाहुः इत्यपपा इत्यादिना वात्वाघनापत्तेः भूतपूर्वगत्याश्रयणं सत्त्वाण
तावदुक्तं तदुक्तं वृद्धैर्जहत्स्वार्था तु तत्रैव यत्र रूढिर्विरोधिनीति अन्यथार्थविरुद्धा यत्र समुदायार्थस्तत्रैवसेति

लुतस्तस्य पर्णि द्वारापातजनकत्वात्सापादानत्वं वारणाय एवं चापाये इति कारके इत्यस्य क्रियाजनकत्वे
न विवक्षित इत्यर्थः तात्पर्यगम्ना दृकं वोध्यं धूवं गतं त्रणांतु कारकांतरान्नामिवादानस्यावधित्वे भावोपगमो
तिरिक्तव्यापारावववोध्यनाय त्याऽऽ अपादानत्व प्राक्तिपक्षप्रकृत धात्वर्थविभागाश्रयत्वं समानाधिकर
णेति अपादानसमभिव्याहारे विभागोपि धात्वर्थ इति वोध्यं एवं च वृक्षात्पततीत्यादौ तदपादानकवि
भागपूर्वकः संयोगः पर्णवृत्तिरिति वोधः वृक्षान्न पततीत्यादौ वृक्षापादानकविभागपूर्वकः संयोगः
नु वृक्षो व्यापार इति वोधः परस्परस्मान्मेषावपसरत इत्यादौ मेषपदोपात्तयोरेव क्रियाश्रयत्वात्कर्तृत्वं
परस्परपदोपात्तयोरेव विभागाश्रयत्वादपादानत्वमेवं पदोपात्ततद्विवक्षणान्न योगानुकूलारित्वाद्विव
॥त्वापाः विभागपूर्वकसंयोगानुपम[illegible]रां आत्मानमात्पते त्यादावंतः करणाच्युपाधिकृतभेद
॥वत्प्राद्रूपोपाधिकृतभेदाग्रहात्मनाभावात् प्राक्तालिंगितार्थभानस्यैव सत्त्वाच्चेत्यन्यत्र विस्त
रः पर्वतपरतरत इति स्वधातुना गतिक्रियस्यापादानादेकनिष्ठां गति प्रति तस्यापादानत्वमविरुद्ध

मिति तन्न वस्तुतस्तन्निष्ठव्यापारयोर्भेदेपिसत्वात् नानिष्टं भेदस्यैवापायस्योपादानाङ्गमपेक्षितत्वि
पाश्रयत्वेन परत्वात्केनत्वापत्तेः अत एवैकप्रोषसूत्रे भाष्ये उक्तं नवेति ङ· तान्येकप्रोषारंभ प्रयोजनत्वंति
क्रियापाराकत्वादिति धातुत्वाविच्छिन्नव्यापारवीसत्त्व नि: सरद्रजन्यविभागाश्रयत्वापर्यायैरपादानत्वं करणत्वोभय
प्राप्तेपरत्वात्करणत्वं बोध्यं अनामादायातीति आपाते विभागप्रवेकोत्तरदेशसंयोगानुकूलो व्यापा
रोषः व द्वयं स्यजतीत्यादौ व्यापार व्याधिकरणविभागेस्येवध्यात्वे द्वेन कर्मत्वे अपादानत्वं स्यादौ तः स्या
दिति न विभागोर्थ इति वदेत्सं दसो इत्यत्रैव चलनेस्त्वास्मनास्खलित इति प्रयोजादतस्त्वेव विभागार्थत्वं
स्याप्यांङ्गीकृत इत्यत्र स्यार्थं स्वस्य ध्यात्वप्रधानव्यापाराप्रयत्वेप्यपादानेवावृक्षपरुद्धोरिति ज्ञापकं
कौलस्कंधपतत्पातमतुद्धौ ध्यानप्रयोजपादानं कर्मसंज्ञायाचकात् पदत्वं तत्रोपलक्षणपात्रमिति कौ
मालत्वकारः साधनेत्स ज्यते देदत्त इत्यर्थः ध्यावत इति क्रियाविशिष्टस्यापायस्य प्रकृते चा।

तूपात्तगात्यनावेश्यात्तथाचनस्याविवक्षितत्वाद्वा पूर्वत्वंबोध्यं ॥ ५ ॥ ऽसेत्यादि ॥ ५ ॥ स्यादीनांपरिग्रहेप्रक
त्वेनविवक्षितत्वादपादानत्वसैवविषयस्यक्रियाजनकत्वेरूपकारकत्वेनाविवक्षापायांसंबंधेषष्ठीत्वेनविवक्षायांपं
पापस्य ॥ ५ ॥ पत्तनषष्ठी भवत्येवत्वाभिधाने एवमुत्तरसूत्रेष्वपिबोध्यं एषांचात्मनांस्थायिएवेकैवाधीव
ष्टत्वजनकानिवृत्तिलक्षणापायस्तत्रैवावश्यंध्येदंवात्तिकमुत्तरसूत्राणांचप्रत्यारंभेपानीतिभाष्येविष्णु
षोत्सर्वंसंस्थापवादोयस्माद्धीतिभावः परोजः असोढाग्लानिविषयः एवंचपराजेरसोढमितिकलेउदाहर
.रणात्वंतदाद्यग्लायतीत्यर्थइति अभिभवतीतितिरस्कारानुकूलव्यापारोधात्वर्थइति भावः महतिवि
ध्यातइतिभवतेःसंयोगादिजनकव्यापाराभावानुकूलोव्यापारोधात्वर्थः ईप्सितइतिवारणार्थधात्वर्थफ
लाश्रयइत्यर्थः उपादानइतिचतद्धात्वर्थव्यापारजन्यसंयोगादिरूपफलाश्रयत्वाधवानामपादा
नत्वं ईप्सितइत्यनेनप्रधानाप्रधानान्यतरव्यापाराश्रयमात्रस्यग्रहणम्: कर्मणिलक्षणोऽनुतमदजनहस्त्रकृतध्या

त्वपि प्रधानत्व॰ तद्व्यापारप्रयोज्यफलकत्व धात्वर्थफलाश्रयत्वलक्षणमिति भावः। अंतर्भौ अंतर्भावितण्यर्थक॰
कस्य कर्मकर्तृणामभावात् कुलोप्यवदित्वं तद्वृद्धपा स्थितिरूपफलस्य घटकंपकलं नीकर्तृणामनुत्वामिके ति
तदुपादानमित्यर्थी फलफलितमाद॰ च्यावधाने सतीतिपेनेत्यत्र कर्तृमिष्ठाणारितिष। छीनसोत्रत्वात् नासा
सनेस्ति प्रत्यासत्तिलभ्यमानेतिलोपतद्धत्या दावाचेपलभ्यकाबोध्या बोधानिति चोरकर्मकर्तृणेव्यो
भावइतियावोध्यः सचचोरकोऽ[illegible] नं कस्य दृष्टीनाभावापत्तिप्राप्तेः इकोमात्रस्यो चेपलभ्यत्वेवि सा
दितिभावः प्रकृते तेनां दृष्ट्विस्थितिन दोषः येनैतस्याभावेदित्व कर्मकर्तृणामभावं यच्छतित्याप्येकर्तृ देवस्याद
सत्ततु इच्छेति नद्दणां कीमिति अंतर्भौ सतितयत्कर्तृकेरदृष्टीनस्याभावत्ततदुपादानमितापयोस्थितिभावः
सत्यपीति अदृष्टीनेकृपातदनुकूलव्यापारकरणोद्देवयधाते दृष्टीनेसत्यपीत्यर्थः अन्यथापतूरदृष्टीनामभा
वएवतत्रैवस्यादितिभावः निपमेति उपयोगमात्रासतत्रैवक्तनियमोव्रस्वयोदिः नदसोतिनटजन्यत्व

गामिति वो धात्वर्थकारकत्वं नियमस्य विकल्पि चावलम्ब्याभावान्नेत्युत्तरं जनिकर्तुः प्रकृतिरुपादानत्वेन बोधार्थं तत्रदि
कोदसांबुकूलं चेमालाग्रावलं जगदुपादानकारणं बौद्धे दृष्टपदमध्युपादानकारणाय परमेवेति बोध्यं वि
भासेनैव सिद्धं अदृष्टमपादानत्वेन बोध्यं तत्रदिगुणो त्वपामिति प्राप्तिकं वाङ्कं कं प्रकृते त्तन्नुदर्षे रितिना
म४ त्तिक प्रयोगात् मुवः प्रथमेन प्रथमप्रकाशः प्रग्रहणात द दधि कर्माणमपादानमित्यर्थः प्रभावो जल्लमते
स्यातन्मदृष्टो पराक्रमे ज्ञानस्य चादिमस्थान इति प्रसिद्धेः प्रकाशतेइत्यस्य योजेत्तुन प्रथमप्रकाशार्थत्वोभा
वात्तदाह तेच प्रकाशतेइत्यर्थ इति त्यवलोपइति त्यवंतप्रावट्ज्ञानेइत्यर्थः कर्मणीति प्रत्यासत्त्यालब्धं तं धात्व
र्थस्येति भावः प्रासादादिति फलेभ्यो यामीत्यत्रेवबोध्य प्रक्रिया प्रयोजकत्वे विषमविलोचनस्यवक्त्र इत्यत्र कर्मणः प्रो
क्तत्वविवक्षया षष्ठी वक्त्रेइत्यस्य प्राप्येति शेषः जप्यमानायेति विघ्नीघ्नतश्चाचकप्रवाद्यानुपानापीत्यर्थः कस्मात्त्वमित्या
दौ फलेभ्यो यातीत्यत्रेवबोध्य प्रक्रियान्तरमर्थ इति तदर्थस्य मेदवान्यात एव पराभिन्नइत्यादि सिद्धिः परेतु
ध्रुवमिति हरेः पापप्रावृन्नमेदस्यापि जगतांपं चमीविभक्ते इत्यत्र विभागानर्थकविभक्तिपदेनभेदस्य व्याख्यानात

भिदिर विदारणे इत्यत्र भेदस्थानविषयत्वमपि विदारणः एकत्वेन गृहीतस्य तस्याबोधे द्विधाविदारणस्य तत्रापि
सत्वात् अंतरेण घटात् भेद इति सिद्धं तद्योगेप्युपादानत्वात् तस्यैव संबंधत्वेन विवक्षायां घटीयो भेद इत्य
ति अत्र न प्रत्यक्षस्यापि क्रियात्वात् चोगे एतद्द्वितीयानं अंतरेण घटः पटेनैत्या द्योतनं पंचमी न तो भेदवद्दृष्टुकस्व
पि अवधिक्रियात्वात् घटादेः इत्यादि त्वसाध्वेव अंतरा वेतरस्मिन्योगे च हितार्थे अंतरा एव मोक्षो ऽयं न ह
रांतो रुक्मित्याहुः आराद्दूरसमीपयोः एतद्योगे दूरांतिकार्थैरिति प्राप्ते नन्वयं देशवाचीन दिक्शब्दो न
॥ आह दिग्दृष्ट इति प्राक् ग्रामादिति भावः ते चरुः उत्तरादि विशेषवाचकाः पूर्वादयः दिग्वाचकत्वेनेन्द्री
॥ कुवाद्यो व्याख्यानात् अवयववाचीति तद्भिन्नपूर्वादियोगेऽवयवदिवाचकात्स्यर्थः ज्ञापकस्य सजातीयापेक्ष
॥ चोत्वात् अंतरावासादयं प्रवौ भागः कोपहलेति दिक् सिद्धं अवयवपर्वे पूर्वं त्वत्ववयवानां तरोपेक्षया प्रथ
मकालो ल्यति कत्वेन वोध्यं अंचूत्तरपदस्येति दिक्शब्द दसाद्दचपैगो तस्य दिग्वाचकस्य कस्य रूपं ते
नसध्यं डि. त्वाचप्रयंते तन्तेति भावः वाधितमिति परत्वात् त्वात्रा ताभित्यादि षष्ठ्यंतसपर्ये त्वात्र प्रत्ययनदाणा